

Orgelprosjektet i Våler nye kirke – ”et hus i huset”.

av

Fil. Dr. Hans Jacob Høyem Tronshaug

Da Våler kirke brant i 2009, gikk et mer enn 200 år gammelt kirkebygg til grunne. Kirken hadde vært en viktig del livet for 7 generasjoner vålersokninger, og for utenforstående er det vanskelig å forestille seg det savnet en slik ødeleggelse skaper. Farger, lukter, lyssetting, vakre gjenstander og særpreg mange hadde vent seg til og blitt fortrolige med forsvant så å si over natta. Med kirken forsvant også orgelet som var levert av Norsk orgel- og harmoniumfabrikk i 1967. Orgelet var et av de beste som ble levert av dette firmaet. Det hadde 28 stemmer fordelt på 3 manualer (tangentrekker) og pedal og alt utstyr det var mulig å levere i et orgel på 1960-tallet. Orgelet var den gang det ble satt opp i Våler kirke det tredje største kirkeorgelet i Hedmark, bare overgått i størrelse av orglene i Hamar domkirke og Vang kirke.

Da nytt orgel skulle planlegges, var det en forutsetning at det nye orgelet skulle være like stort eller større og ha minst like høy kvalitet som det som hadde forsvunnet. Det eksisterte bare foreløpige tegninger av det nye kirkerommet da undertegnede ble knyttet til orgelprosjektet som konsulent. Utfra målene på tegningen kunne man se for seg kirkerommets volum, og det ble umiddelbart klart at det nye orgelet måtte få en annen oppbyggingsmåte enn det gamle. Det var ikke planlagt gallerier i den nye kirken og det medførte at nytt orgel måtte plasseres nede på golvet i kirkerommet. Den naturlige plasseringen var langs nordveggen i kirken, så nært opp til alterpartiet som mulig. Tildelingen av orgeloppdraget ble basert på denne forutsetningen.

Innkjøp av orgler må følge de strenge påleggene fastsatt i regulativ for offentlige innkjøp, og prosjektet ble offentlig utlyst sommeren 2013. Åtte firmaer meldte sin interesse for oppdraget. Av disse åtte ble fire invitert til å levere tilbud på prosjektet. Anbudsfristen var satt til 1. november 2013, og alle de fire inviterte firmaene leverte spennende prosjektbeskrivelser. Det var imidlertid et tilbud som skilte seg ut og var mer interessant enn de andre. Richard Rensch Orgelbau i Lauffen utenfor Stuttgart i Tyskland hadde levert en orgelbeskrivelse der det nye instrumentet bygget i høyden, ikke så mye i bredden. Orgelkomiteen foretok en reise til Tyskland i begynnelsen av januar 2014 for å se og prøve orgler levert av dette og et annet orgelbyggerfirma. Den kvaliteten vi opplevde i orgler levert av firma Rensch, førte til at nettopp dette orgelbyggeriet fikk oppdraget med å bygge nytt orgel til nye Våler kirke.

Da kontrakten med orgelbyggeren skulle undertegnes i begynnelsen av april 2014, viste det seg at orgelet ikke kunne stå der det opprinnelig var planlagt. ”Glorien” som blir dannet av vinduene i alterpartiet var blitt videre enn opprinnelig tenkt, og orgelet måtte trekkes unna det opphøyde alterpartiet. I løpet av en natt på hotellet i Elverum tegnet orgelbyggerne om orgelet og fikk det tilpasset de nye omgivelsene. Da kontrakten med firmaet skulle undertegnes påfølgende dag, var orgelet blitt lavere og tynnere, men noe bredere ettersom de store pedalpipene måtte få ny plassering.

Byggingen av orgelet startet på verkstedet vinteren 2014-2015, og da undertegnede besøkte verkstedet i juni 2015 stod orgelet oppe, nesten klart for å bli sendt til Norge. På grunn av

noen forsinkelser og sommerferie, kom ikke orgelet til Våler før i slutten av august. Oppmonteringen av instrumentet startet umiddelbart, og i løpet av et par- tre uker var orgelet montert ferdig. Hoveddelen av arbeidet gjensto imidlertid. Orgelbyggerne skulle nå gi liv til de ca. 2000 pipene i orgelet. Den grunnleggende delen av dette arbeidet foregår på verkstedet i "intonasjonsstuen" (die Intonationsstube). Til tross for at en del klanglige premisser blir bestemt på verkstedet, må hver stemme eller register (en piperekke med 59 piper som har samme klangkarakter) justeres og tilpasses klanglig i selve kirkerommet. Intonasjonsarbeidet med orgelets 30 stemmer har tatt nesten to måneder, og orgelet ble offisielt levert fra orgelbyggeriet til Våler menighet ved en liten høytidelighet onsdag, den 4. november, i god tid før selve innvielsen av instrumentet finner sted.

Orgelet er unikt og spesialtilpasset nye Våler kirke. Materialene som er brukt i orgelhuset og i de bærende konstruksjonene inne i orgelet er av finsk bjørk, og det finnes ikke noe annet orgel i Norge som har så mye bjørkematerialer i seg. Innrammingen i spillebordet er av helt nøttetre (ikke finert slik man skulle tro), og materialene er lagt slik at lyse og mørke felter i veden er plassert symmetrisk. Det tok spillebordmakeren tre dager å sortere ut passende materialer for denne innrammingen. Innvendig i orgelet er vindladene laget av eiketre, belger og vindkanaler av furu/gran. Alt er utsøkt tilpasset og utført med en sjeldent høy håndverkskvalitet.

Pipeverket har både metallpiper og trepiper. Metallet i pipene består av en legering av tinn og bly, og størrelsen er nøye tilpasset kirkerommets volum og egenklang. Det samme gjelder trepipene. Det er hovedsakelig brukt gran med innslag av eik og fruktetre i disse pipene. De er også dimensjonert utfra klangbehovet skapt av kirkerommet.

Da prosjektet skulle planlegges, var det viktig for undertegnede som orgelkonsulent å sørge for at Våler kirke skulle få et syngende, varmt og fyldig orgel som kunne lede salmesangen på en overbevisende måte i en fullsatt så vel som en tynt besatt kirke. Orgelet skulle dessuten kunne formidle en så stor del av orgelrepertoaret som mulig på en overbevisende måte.

Orgelet har fått nettopp disse egenskapene. Instrumentet har en tvers igjennom vokal klang som gjør det velegnet for liturgisk bruk. Samtidig er det mange karakterstemmer som kan ivareta en stor del av det klassiske orgelrepertoaret på en troverdig måte. En viktig egenskap i et orgel er at karakterstemmene også kan spille sammen med hverandre, ikke bare alene. I Rensch-orgelet til nye Våler kirke kan man bygge opp orgelklangen fra det aller svakeste og sarteste til et kraftfullt tutti ved å legge lag på lag av klang uten at totalklangen faller fra hverandre.

I tillegg til registrene som bare består av piper, er det to effektregistre i orgelet. Organist Moseng ønsket at kirken skulle få et klokkespill, og man kan spille et register som består av 18 rørklokker enten sammen med andre registre, eller alene fra et av manualene i orgelet. I tillegg har instrumentet en cymbelstjerne som består av 8 ustemte små klokker som spiller i rekkefølge mens en stor messingstjerne i fasaden dreier rundt. Dette registeret går historisk sett helt tilbake til Middelalderens orgler og er tradisjonelt blitt brukt i juletiden og på høytidsdager ellers i kirkeåret.

Orgelet er også meget godt tilpasset kirkerommet styrkemessig, og orgelklangen virker aldri påtrengende selv i sterke leier. Det har dessuten fått klanglige egenskaper som medfører at orgelklangen omgir oss uansett hvor vi befinner oss i rommet, noe som også kjennetegner et kvalitetsinstrument.

Orgelet er konstruert etter klassiske prinsipper der orgelhuset selv er bærende og en integrert del av instrumentet. Fasadepipene tilhører Principal 16' og 8', principalstemmen er for øvrig den viktigste i ethvert orgel. Orgelhuset er 12 meter høyt og ruver når man står helt innunder det. Litt på avstand er det godt avstemt og integrert i kirkerommet. Orgelets to hovedetasjer befinner seg bak fasadepipene med hovedverket i første og svellverket i 2. etasje. Til venstre, i kjelleren nede på golvet, befinner de store pedalpipene seg. Som nevnt er alle synlige overflater i orgelhuset av bjørketre, mens spillebordet er omgitt av nøttetre, et varemerke for Rensch Orgelbau. Alle firmaets orgler, mer enn 200 i tallet, har nøttetre omkring spillebordet. Det har gått med mer enn 30 kubikkmeter treverk til orgelet, og det har fått 32 registre inkludert de to effektregistrene, alt fordelt på to manualer og pedal.

Orgelet i nye Våler kirke er det første Rensch Orgelbau har levert til Norge. Det er alltid spennende å introdusere et for nordmenn ukjent orgelbyggeri. Det er også spennende for egen del å finne ut hvordan samarbeidet med nye firmaer fungerer. At Rensch kunne bygge høykvalitetsinstrumenter, visste vi fra vårt besøk i Tyskland, men det vil likevel alltid være noen usikkerhetsmomenter som gjør seg gjeldende. Et av de vanskeligste momentene når det gjelder å vurdere nye firmaer er om orglene klarer seg i det tørre klimaet vi har her i Norge.

Norge er kaldt om vinteren, og i fyringssesongen kan den relative luftfuktigheten innendørs komme under 10% i Østerdalen og Solør. Det anbefales at fuktigheten i kirkerom med musikkinstrumenter holdes mellom 35% og 60% til enhver tid. Utfordringen med lav relativ fuktighet er at treverk tørkes ut og trekker seg sammen. Mekanikken i orgelet er avhengig av at omgivelsene holder seg stabile for å kunne fungere godt. Det skal ikke mer enn noen få tidels millimeter før det oppstår problemer med å bevege tangentene eller at det kommer uønskede lyder fra pipene.

Rensch forberedte seg godt for oppdraget i Våler. Firmaet skapte et klimakammer der de mest følsomme delene i orgelet ble utsatt for ekstrem tørke. Materialene holdt stand, og det oppstod ingen problemer selv om fuktigheten ble redusert i kammeret. Selv på litt over 10% fuktighet skjedde ingen forandringer, og med den kunnskapen firmaet har om bruk av heltre i kompliserte konstruksjoner, er jeg trygg på at orgelet i nye Våler kirke vil oppføre seg eksemplarisk i årene som kommer.

Samarbeidet med Rensch har fungert over all forventning i alle faser av prosjektet. Firmaet har tatt imot orgelkomiteen med stor gjestfrihet i orgelbyggeriet i Lauffen, og Philip Neßling, Marius Lyngø og de øvrige medarbeiderne hos Rensch har vært svært imøtekomende og profesjonelle diskusjonspartnere underveis. Resultatet er da også blitt så bra man bare kunne ønske, og Våler menighet har fått et praktorgel som vil glede fremtidige kirkegjengere og konsertpublikummere.

Jeg vil derfor få takke Våler kirkelige fellesråd for konsulentoppdraget og orgelkomiteen for et konstruktivt og godt samarbeid. Jeg vil samtidig få takke firma Rensch for et meget profesjonelt og godt utført arbeid, for gjestfrihet og et godt samarbeid på alle plan.

Gratulerer til Rensch Orgelbau for et utsøkt resultat og Våler menighet med et fantastisk fint instrument dere vil ha stor glede og nytte av i uoverskuelig framtid!

S O L I D E O G L O R I A